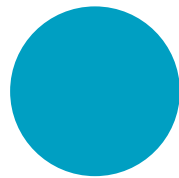
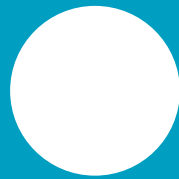

Integracja imiigrantów i imigrantek

przewodnik pomorski

Obszar Metropolitalny
Gdańsk Gdynia Sopot

SAMORZĄD
WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Integracja imigrantów i imigrantek

przewodnik pomorski

[Marta Siciarek](#)

Model Integracji Imigrantów

Komisja Społeczno-Gospodarcza

Obszaru Metropolitalnego Gdańsk-Gdynia-Sopot

Konsultacja merytoryczna: [dr hab. Paweł Kaczmarczyk](#)

Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski

Przewodnik dedykuję śp. prezydentowi [Pawłowi Adamowiczowi](#),
dzięki któremu o integracji imigrantów i imigrantek mówimy
w Gdańsku i na Pomorzu jako o sprawie oczywistej.

Wstęp

Liczba imigrantów na Pomorzu wydaje się stabilizować na stałym, wysokim poziomie: w 2019 roku wydano 132 tys. oświadczeń o powierzeniu pracy cudzoziemcowi oraz niemal 30 tys. zezwoleń na pracę. W roku 2018 liczby te wynosiły odpowiednio 125 i 21 tys.¹ zezwoleń na pracę², ponad 13 tys. osób złożyło wnioski o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy, ponad 1 tys. osób wnioski o zezwolenie na pobyt stały³. Na koniec 2018 roku 35 tys. cudzoziemców było zgłoszonych w ZUS do ubezpieczeń emerytalnych i rentowych⁴. W pomorskich szkołach uczy się ponad 2 tys. dzieci z doświadczeniem migracyjnym⁵. Na 184 trójmiejskie placówki edukacyjne ujęte z zestawienia Systemu Informacji Oświatowej, w połowie roku 2019 jedynie w 20 szkołach nie było uczniów i uczennic z doświadczeniem migracyjnym; w 367 na 440 szkół na Pomorzu uczą się dzieci imigrantów.

Badania Pomorskiego Obserwatorium Rynku Pracy z 2017 roku⁶ pokazują, że 55% imigrantów z Ukrainy chciałoby pozostać na Pomorzu na stałe. Nie wiemy jednak, jaka jest dokładnie wielkość społeczności imigranckiej na Pomorzu ani ilu z deklarujących chęć osiedlenia na Pomorzu imigrantów rzeczywiście ma możliwość ten plan zrealizować. Wyniki nowych badań Wojewódzkiego Urzędu Pracy, które pokażą m.in. plany osiedleńcze pomorskich imigrantów, będą dostępne w marcu tego roku.

Z uwagi na wyzwania demograficzne Pomorza oraz luki w zatrudnieniu i kompetencyjne na rynku pracy pozostanie imigrantów na Pomo-

rzę stanowi – jak to ujął podczas jednego ze spotkań z pracodawcami członek zarządu województwa Wiesław Byczkowski – „pomorską rację stanu”. W projekcie konsultowanej obecnie aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa czytamy: „Dynamiczny rozwój gospodarki, w tym nowych miejsc pracy, wymusza konieczność pozyskiwania pracowników z rynków zagranicznych i zdefiniowania polityki migracyjnej”.

Mimo że na Pomorzu przebywają dziesiątki tysięcy imigrantów i imigrantek, a w naszych społecznościach lokalnych odbywa się wieloaspektowa zmiana społeczna związana z ich osiedlaniem, wiedza o integracji nie została dotąd zebrana w jednym regionalnym dokumencie i jest bardzo zróżnicowana. Każdy definiuje integrację na swój sposób, jednak obraz tego złożonego procesu opiera się często na wyrywkowej, niezobiektywizowanej wiedzy. To globalny problem: eksperci ds. integracji wskazują, że zarówno tworzenie spójnych polityk integracyjnych, jak i prowadzenie efektywnej debaty publicznej na temat migracji jest zagrożone z powodu niezgodnionych koncepcji integracji⁷.

Celem niniejszego dokumentu jest wskazanie kluczowych pojęć, wyzwań i rozwiązań oraz powiązanie poziomu teoretycznego z praktycznym, tak by pomorskie samorządy i wspólnoty lokalne ujednociliły wiedzę i mogły nadawać działaniom integracyjnym wspólny kierunek w oparciu o dobre praktyki i ekspercką wiedzę. Stanowiska samorządów mogą się różnić – integracja jest wyzwaniem, które należy dyskusować. Niezbędna jest jednak wspólna wiedza, zarysowanie pola pojęciowego: o czym mówimy, do czego zmierzamy i czego chcemy uniknąć.

Integracja powinna być zarządzana na poziomie krajowym. Brak ustawy migracyjnej oznacza zarówno brak wytycznych, jak i środków finansowych na wdrażanie strategii integracyjnej na poziomie regionalnym. Tym bardziej potrzebna jest ścisła współpraca regionalna w zakresie integracji, w tym na rzecz pozyskiwania funduszy na ten cel. Integracja jest procesem bardzo szerokim i, jak wskazuje wiele opracowań dotyczących integracji, mimo że rola rządu (i samorządu) powinna być wiodąca, udana integracja zależy od wkładu wszystkich sektorów społeczeństwa: instytucji publicznych, liderów społecznych i religijnych, systemu edukacji,

organizacji pozarządowych, pracodawców oraz związków zawodowych. Niemniej jednak wiele obszarów i zadań podlega wpływowi samorządów.

W Gdańsku samorządowe działania integracyjne realizowane są od 2016 roku. Od roku 2018, dzięki zadaniu zleconemu przez Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego „Podwyższanie kompetencji JST w zakresie integracji imigrantów”, dane o sytuacji migracyjnej i wiedza o integracji upowszechniane są w pomorskich powiatach. Część tych działań przedstawiona została w tej publikacji w ramach, jako komentarz odnoszący teorię do pomorskich realiów. Nie możemy mówić o zbyt wielu sukcesach, a raczej o trzeźwej konstatacji, że proces integracji jest trudny, złożony, wielopoziomowy i międzysektorowy. W 2019 roku Gdański Model Integracji został poddany zewnętrznej ewaluacji. Bazując na wnioskach z ewaluacji, kilku latach doświadczeń we wdrażaniu Modelu w Gdańsku oraz rekomendacjach i politykach europejskich przedstawionych w części 1. i 2., opracowany został tzw. Standard Minimum w Integracji, który przedstawiony jest w części 4. tego przewodnika.

Integracja jest procesem, który rozpoczął się w latach 2015–2016, wraz z początkiem dynamicznej imigracji cudzoziemców do województwa pomorskiego. Jest również procesem, który się nigdy nie skończy – nad pokojowym współistnieniem zróżnicowanej narodowo, etnicznie, językowo czy wyznaniowo społeczności wspólnoty w globalnym świecie muszą pracować co dnia. Bliska współpraca pomorskich samorządów i wspólna agenda integracyjna z pewnością pomoże uporządkować wizje i cele integracji i zaproponować konieczne rozwiązania.

Przewodnik odnosi się do uznanej w tym temacie literatury: raportów OECD, IOM, Rady Europy, artykułów naukowych i map drogowych integracji przygotowanych przez Międzynarodową Organizację ds. Polityk Migracyjnych. W założeniu ma być syntetyczny, przystępny i zapewniający praktyczną pomoc w rozmowach i pracach nad integracją na Pomorzu. Z uwagi na brak lokalnych badań w wielu jej obszarach pomorskie odniesienia z pewnością są wybiórcze i/lub subiektywne, ale nie sposób w tak krótkim dokumencie przedstawić pomorskich doświadczeń w sposób całościowy.

1 Integracja – podstawowe koncepcje i pomorskie odniesienia

W literaturze nie ma jednego podejścia i rozumienia integracji. W Europie istnieje tradycja spojrzenia na integrację jako proces dwustronny, przystosowania zarówno po stronie imigrantów, jak i społeczeństwa przyjmującego. W fundamentalnym dla myślenia o integracji w Europie dokumencie Rady Europy *Wspólne podstawowe zasady na rzecz integracji imigrantów*⁸ z 1997 roku, integracja jest zdefiniowana jako

dynamiczny, dwukierunkowy proces wzajemnego dostosowania wszystkich imigrantów/ek oraz członków i członkiń krajów członkowskich.

Definicja koncentruje się na relacjach międzygrupowych, imigrantów i społeczności przyjmującej, oraz zmianie, która zachodzi po obu stronach.

Teorii integracji jest bardzo wiele, dotyczą one m.in. kwestii tożsamości, identyfikacji z nową ojczyzną, widoczności imigrantów i ich poczucia wpływu, partycypacji politycznej itp. Warto podkreślić, że choć wszystkie definicje są ważne, ich adekwatność w różnych kontekstach jest bardzo różna w wymiarze przestrzennym i czasowym. Inne aspekty integracji będą podkreślane w krajach, które z imigracją mają do czynienia od 100 czy 50 lat, inne w takich jak Polska, która do niedawna była przecież krajem emigracji, jeszcze inne w krajach, które muszą sobie radzić z „kryzysem uchodźczym” jak Grecja i Włochy. W kontekście Polski i Pomorza warto przeanalizować teorie dość podstawowe, które dotyczą wymiaru systemowego – stwarzania przez

państwo, samorządy i instytucje publiczne warunków do integracji. Jeśli nie są realizowane działania pozwalające imigrantom na normalny udział w życiu społecznym, zawodowym i kulturalnym, możemy mówić o separacji imigrantów oraz ich marginalizacji – nie integracji. W pozycji wykluczenia, dyskryminacji i braku samodzielności w nowym kraju nie sposób się integrować.

W tym kontekście ważne jest rozróżnienie integracji na systemową, która bada poziom makro: instytucji i ich oddziaływania na integrację, oraz społeczną, która dotyczy poziomu mikro: integracji poszczególnych osób oraz znaczenia ich motywacji, nastawienia i norm w procesie integracji⁹. Według Essera¹⁰ na integrację imigrantów/ek składają się cztery wymiary, które są połączeniem integracji systemowej i społecznej:

- **Integracja kulturowa (akulturacja)** rozumiana jako nabycie kulturowych zasad niezbędnych do odnajdywania się w różnych sytuacjach oraz nabycie kompetencji językowej; znajomość języka kraju osiedlenia jest najważniejszym aspektem integracji,
- **Integracja strukturalna (umiejscowienie)** rozumiana jako osiągnięcie określonej pozycji w społeczeństwie. Integracja strukturalna odnosi się do statusu prawnego imigrantów (posiadanie obywatelstwa, pobytu stałego, czasowego itp.), osiągnięć zawodowych i kwalifikacji oraz częstotliwości kontaktów społecznych,
- **Integracja społeczna (interakcje)** rozumiana jako indywidualne nastawienie, interakcje w przestrzeni publicznej oraz prywatne relacje społeczne imigrantów/ek. Interakcje opierają się na kontakcie i zawsze wiążą się z kosztem: czasu, energii itp. Dlatego imigrantom może być łatwiej budować relacje społeczne we własnej „społeczności narodowej”, w ojczystym języku; oczywiście taka postawa może ograniczać kontakty ze społecznością przyjmującą,
- **Integracja identyfikacyjna (wymiar emocjonalny)** rozumiana jako emocjonalna oraz poznawcza relacja ze społeczeństwem, która może się opierać na wartościach, poczuciu obywatelskiej powinności lub

„życzliwej” obojętności. We współczesnych społeczeństwach mamy do czynienia przede wszystkim z pozytywną obojętnością oraz obywatelską odpowiedzialnością.

Proces integracji łączy wszystkie wymiary, choć przyjmują one u różnych osób różne stopnie nateżenia. Najczęściej można mówić o integracji fragmentarycznej, zróżnicowanej: ktoś może być np. świetnie zintegrowany strukturalnie, ale nie mieć wielu kontaktów poza społecznością swojego pochodzenia i odwrotnie.

Jako że pomorscy imigranci to przede wszystkim imigranci zarobkowi, ważnym aspektem dyskusji powinna być integracja ekonomiczna, definiowana jako:

- swobodny dostęp imigrantów do rynku pracy i zatrudnienia¹¹,
- zdolność do uzyskania takiej samej bądź zbliżonej pozycji na rynku pracy jak ma miejsce w przypadku rodzimych pracowników (aktywnych zawodowo)¹²,
- proces „doganiania” w wymiarze aktywności zawodowej i poziomu osiągniętych zarobków¹³.

Koncepcja tzw. **doganiania** zakłada, że imigrantów cechuje katalog deficytów (język, kultura, struktura rodzinna, struktura społeczna, dostęp do kapitału społecznego), które blokują pełną integrację. Ośrodek Badań nad Migracjami wypracował model koncepcyjny (Projekt Migracyjny), który pokazuje, że wyniki integracji dla konkretnego imigranta i imigrantki zależą zarówno od jego/jej indywidualnych aspiracji i zdolności, jak i wspomnianego wyżej wymiaru systemowego – warunków prawnych, dostępu do usług itp. Projekt patrzy na efekty integracji na bazie indywidualnych „sukcesów” imigranta/ki, takich jak: wysokość wynagrodzenia, jakość kontaktów społecznych, status prawny, partycypacja społeczna i polityczna, kompetencje kulturowe i językowe.

Patrząc na praktyczny wymiar powyższych założeń, wiemy, że imigrant czy imigrantka nie będą mogli odnieść indywidualnego sukcesu, jeśli nie zostaną im dostarczone usługi wyrównujące szanse z Polakami (kursy języka polskiego, informacja prawna m.in. dotycząca możliwości legalizacyjnych) i nie zostaną zniesione bariery dostępu, np. do podwyższania kwalifikacji, ofert pracy, udziału w życiu kulturalnym (budowanie kompetencji kulturowych!), sprawiedliwego wynagrodzenia. Jednym słowem efekty integracji imigranta są w dużej mierze zależne od działań systemowych/samorządowych. Imigrant nie nauczy się języka polskiego, jeśli w danej gminie nie jest organizowany kurs, a jego jedynymi znajomymi są inni imigranci, gdyż Polacy i imigranci nie spotykają się na żadnych wydarzeniach kulturalno-integracyjnych.

PROJEKT MIGRACYJNY (empirycznie obserwowalny)

DETERMINATY (WARUNKI) INTEGRACJI (ekonomiczne i społeczne)

ASPIRACJE

- wskaźniki, np. długoterminowe plany migracyjne
- „punkt orientacji” gospodarstwa domowego
- status cywilny i rodzinny

ZDOLNOŚCI/MOŻLIWOŚCI

- wskaźniki, np. status prawny
- opcje legalizacyjne/neutralizacyjne
- dostęp i struktura sieci
- kompetencje kulturowe i językowe

EFEKTY (wyniki)

INTEGRACJA EKONOMICZNA/STRUKTURALNA/INSTYTUCJONALNA

- wskaźniki, np. status na rynku pracy
- poziom płac
- dostęp do edukacji (wyniki edukacyjne)
- pozycja fiskalna itp.

INTEGRACJA SPOŁECZNA/RELACYJNA

- wskaźniki, np. częstotliwość i jakość kontaktów społecznych (z Polakami, innymi imigrantami)
- partycypacja społeczna i polityczna itp.

Komentarz dotyczący Pomorza

Zarówno Model Integracji Imigrantów, jak i zadania integracyjne zlecane organizacjom pozarządowym przez Urząd Marszałkowski, dotyczą w znacznej mierze integracji systemowej, podnoszenia kompetencji samorządów w zakresie integracji, z naciskiem na pierwszorzędną rolę instytucji publicznych w świadczeniu usług równej jakości.

Za takim podejściem kryją się dwa założenia:

- przyjmująca większość jest zobowiązana do stworzenia warunków do integracji; mniejszość nie może się „zintegrować sama”, jeśli większość nie widzi takiej potrzeby, nie znosi barier instytucjonalnych i nie dąży do świadczenia imigrantom usług równie dobrych, jak polskim obywatelom,
- przyjazna kultura instytucjonalna, równe traktowanie imigrantów/ek jest warunkiem integracji społecznej, ponieważ pozwala im budować godne życie i zaufanie do społeczności przyjmującej.

W kontekście integracji kulturowej, społecznej oraz identyfikacyjnej warto zadać pytania o to, czy i w jaki sposób pomorskie samorządy wspierają nabywanie przez imigrantów kompetencji językowej oraz lokalnych zasad kulturowych; czy budują przestrzeń spotkań między społecznością lokalną i nowo przybyłymi migrantami, czy raczej społeczności te żyją obok siebie; czy imigranci mają szansę identyfikować się z Pomorzem, czy też – wręcz przeciwnie – są traktowani jak „ręce do pracy”. Czy też są mieszkańcami, którzy zostaną tu na stałe?

Ważne pytanie dotyczy tego, na ile te elementy integracji postrzegane będą przez samorządy jako systemowe, za które warto wziąć odpowiedzialność, a na ile jako społeczne, które leżą w gestii samego imigranta/ki. Często słyszymy, że „najlepsza integracja dzieje się sama w sąsiedztwach i nie należy w to ingerować”. Podobnie ważna jest odpowiedź na pytanie o wymiar strukturalny: jak długo imigranci będą pracować poniżej swoich kwalifikacji oraz czy powzięte zostaną inwestycje w rozwój i dopasowanie ich kompetencji do zapotrzebowania pracodawców, które pozwolą na mobilność imigrantów w strukturze społecznej?

Dokument RE *Wspólne podstawowe zasady na rzecz integracji imigrantów* wskazuje kluczowe kwestie w integracji. Definicja przytoczona wyżej („dynamiczny, dwukierunkowy proces”) stanowi podstawową zasadę (PZ) nr 1.

Kolejne zasady to:

- Poszanowanie podstawowych wartości Unii Europejskiej (PZ 2),
- Zatrudnienie imigrantów, które uznano za kluczową składową integracji (PZ 3),
- Nabycie podstawowej kompetencji językowej, historycznej i instytucjonalnej jako czynnik niezbędny w integracji; odpowiedzialność za to zadanie przypisana została krajom członkowskim (PZ 4),
- Edukacja jako droga do udanej i aktywnej partycypacji społecznej (PZ 5),
- Dostęp imigrantów do instytucji, usług publicznych i prywatnych w sposób równy obywatelom danego kraju i niedyskryminujący (PZ 6),
- Konieczność interakcji pomiędzy imigrantami a społecznością przyjmującą/lokalną i potrzeba kreowania okazji do wymiany i spotkań (PZ 7),
- Wolność praktykowania różnorodnych kultur i religii, pod warunkiem, że praktyki te nie kolidują z nienaruszalnymi prawami UE lub prawem kraju członkowskiego (PZ 8),
- Uczestnictwo imigrantów w demokratycznych procesach i formułowaniu polityk i narzędzi integracji, zwłaszcza na poziomie lokalnym (PZ 9),
- Mainstreaming (włączanie) polityki integracyjnej we wszystkie ogólne polityki i mechanizmy świadczenia usług na etapie ich tworzenia

i wdrażania (PZ 10),

- Określanie jasnych celów, wskaźników oraz mechanizmów ewaluacji działań integracyjnych (PZ 11).

Ager i Strang wskazują na cztery obszary, które są nadrzędne w integracji: **zatrudnienie**, **mieszkalnictwo**, **edukacja** i **zdrowie**.

Zatrudnienie jest kluczowe, ponieważ wpływa na wiele ważnych kwestii – od niezależności ekonomicznej, przez planowanie przyszłości, spotkanie członków społeczności przyjmującej, możliwość rozwijania kompetencji językowej, po wzmacnianie samooceny oraz samodzielności. **Kwestia mieszkaniowa** ma duży wpływ na dobrostan fizyczny i psychiczny migrantów. Spełnienie tego warunku daje szansę poczucia się „jak w domu”. Ważna jest zarówno fizyczna wielkość powierzchni mieszkalnej na osobę, jakość i warunki zamieszkania, jak również finansowa dostępność, dostęp i bezpieczeństwo najmu czy nabywanie własności. **Edukacja** dostarcza umiejętności i kompetencji wspierających przyszłe zatrudnienie, wprowadza w aktywność społeczną i obywatelską w nowym miejscu. W wielu przypadkach szkoły stanowią również – zarówno dla dzieci, jak i rodziców – najważniejsze miejsce kontaktu ze społecznością przyjmującą, miejsce budowania relacji, które wspierają integrację. W swoich badaniach Ager i Strang pokazują, że np. grupy wsparcia prowadzone przez szkoły dla rodziców dzieci migranckich stanowią źródło informacji, pozwalające na zorientowanie się w społeczności lokalnej i zdobycie wiedzy na temat możliwości korzystania z usług, których wcześniej nie znali. **Kwestie zdrowotne** stanowią warunek angażowania się w życie społeczne i zawodowe. Równie istotne jak same efekty leczenia są kwestie dostępu do usług zdrowotnych, zrozumienia przez imigrantów swojego stanu zdrowia, podejmowania właściwych decyzji odnośnie leczenia. Jednym słowem zadbanie o to, by system ochrony zdrowia był otwarty na imigrantów i odpowiadał na ich potrzeby.

Komentarz dotyczący Pomorza

Gdański Model opiera się na definicji Rady Europy i jej podstawowych zasadach, które zostały zapisane/przeformułowane również w MII. Warto zwrócić uwagę na kilka kwestii. Gdańska Fundacja Innowacji Społecznej, która prowadzi dom sąsiedzki w Gdańsku Oruni i jest zaangażowana w działania zespołu Społeczności Lokalne MII, odnosząc się do PZ 7, mówi często o potrzebie kreowania „pretekstów do spotkań” między imigrantami a społecznością lokalną, takie preteksty organizuje, m.in. wspólne oglądanie meczów czy spotkania sąsiedzkie, na które zaproszenia są przygotowane w językach obcych. Równolegle, realizując PZ 10, w metodykę prowadzenia świetlic dla dzieci i młodzieży przez GFIS wpisane jest przyjmowanie dzieci z doświadczeniem migracyjnym na równi z dziećmi polskimi: specjalne przygotowanie kadry, omawianie trudnych doświadczeń międzykulturowych, specjalna uwaga poświęcona budowaniu relacji z rodzinami dzieci. W Bytowie realizowane są m.in. pokazy filmów w języku ukraińskim, na które przychodzi kilkadziesiąt osób. Podobnych praktyk instytucji kultury mamy na Pomorzu coraz więcej, warto tu wspomnieć również pierwszy program dedykowany edukacji obywatelskiej i kulturowej imigrantów „Cześć!” realizowany od 2014 roku przez Europejskie Centrum Solidarności i Centrum Wsparcia Imigrantów i Imigrantek. Bardzo ważna jest PZ 6, czyli dostęp do instytucji i usług, tzw. mainstreaming. Wymaga ona przygotowania Biur Obsługi Mieszkańca, wydziałów obywatelskich i innych, które są pierwszymi punktami kontaktu, co będzie się wiązało z przeszkoleniem ich pracowników w zakresie prawa, tłumaczenia procedur lub pomocy imigrantom w wypełnianiu dokumentów. Konieczne jest również zatrudnianie pracowników znających języki obce, w tym samych imigrantów – co w pomorskich samorządach ma miejsce coraz częściej. Na mainstreamingu integracji, czyli włączaniu migrantów w miejskie usługi, programy i projekty, w dużej mierze opiera się Standard Minimum w Integracji, przedstawiony w części 4.

Powiązane z tymi czterema obszarami kwestie to: nastawienie do nadawania imigrantom obywatelstwa i przestrzegania ich praw, relacje społeczne wewnątrz grup migranckich i relacje międzygrupowe oraz strukturalne bariery dla tych relacji, wynikające z wyzwań językowych, kulturowych i środowiska lokalnego.

Kwestia definiowania tożsamości narodowej/regionalnej, jej elastyczności, prawa do naturalizacji, dążenie do jednorodności i nacisku na asymilację w opozycji do różnorodności i orientacji na integrację – wszystkie te kwestie zostają tu jedynie zaznaczone do dalszej refleksji. Warto przyglądać się naszym postawom wobec imigracji i samych imigrantów/ek – czy damy im prawo stać się „naszymi”, czy pozostaną „obcymi”? Czy będą „rękami do pracy”, czy ludźmi z całą złożonością swojego życia, wolnością wyborów i równymi szansami na Pomorzu? Podejście do koncepcji narodu, społeczeństwa, wspólnot lokalnych i definicji tego, kto ma prawo do obywatelstwa, znajduje swoje odzwierciedlenie w prawach, jakie imigrantom dajemy i obowiązków, jakie na nich nakładamy. Do obowiązków tych należy m.in. gotowość do zaadoptowania się do stylu życia społeczności przyjmującej. Nie oznacza to asymilacji związanej z wyzbywaniem się własnej kultury i tożsamości, ale poszanowanie praw i norm kulturowych obowiązujących lokalnie. Integracja to wysiłek, który musi być podjęty przez obie strony. W obecnej sytuacji, kiedy Polska nie posiada ustawy integracyjnej, a powstające po 2015 roku koncepcje polityczne są coraz bardziej wrogie migrantom, pozostają nam działania na poziomie lokalnym w dwóch obszarach: integracji systemowej oraz integracji społecznej, relacyjnej, z klasyfikacji Essera wspomnianej wyżej.

Waga relacji społecznych jest olbrzymia – wiemy to m.in. z opowieści imigrantów/ek na Pomorzu, którzy rozwijają swój potencjał, nie tylko prywatny, ale i zawodowy, jeśli mają polskich znajomych i przyjaciół. Małe akty otwartości mają nieproporcjonalnie wielkie znaczenie w percepcji nowego społeczeństwa przez imigranta, a pojedyncze akty wrogości czy dyskryminacji mogą nieproporcjonalnie negatywnie rzutować na obraz społeczności przyjmującej. Tak dzieje się obecnie na rosyjskojęzycznych grupach społecznościowych: szeroko dyskutowany

jest tragiczny przypadek śmierci Ukraińca wywiezionego do lasu przez pracodawcę¹⁴. Takie historie sprawiają, że upowszechnia się przekonanie, że „traktują nas (w Polsce) jak śmieci”.

Dlatego tak ważna jest „tkanka społeczna”, relacje społeczne, które znoszą bariery w integracji. Ager i Strang wyróżniają trzy typy społecznych relacji: więzi społeczne, społeczne mosty oraz połączenia społeczne. Pierwsza kategoria odnosi się do relacji wewnątrz społeczności migranckich – własnego języka i własnej kultury. Druga dotyczy społecznych mostów, czyli relacji między społecznościami imigranckimi a społecznością przyjmującą. Trzecia kategoria – połączenia społeczne – odnosi się do relacji pomiędzy pojedynczym imigranckim a państwem, reprezentowanym przez instytucje publiczne i dostęp do świadczonych przez nie usług. Zwraca się uwagę na fakt, że dostęp do usług jest dla migrantów zawsze utrudniony. Wymaga on dodatkowych wysiłków zarówno ze strony usługodawców, jak i samych imigrantów (rozpoznanie środowiska instytucjonalnego, bariera językowa itp.). Znoszenie tych barier jest jedyną drogą do równego dostępu do usług.

Ager i Strang zwracają uwagę, że poza kluczowymi obszarami integracji, tj. zatrudnieniem, edukacją, zdrowiem i mieszkalnictwem, bardzo ważne są dwie inne kwestie: kompetencja językowa i kulturowa imigrantów oraz ich bezpieczeństwo. Jeśli w tych dwóch obszarach zostaną podjęte działania, integracja lokalna zostanie wzmocniona w znacznym stopniu. Budowanie kompetencji kulturowo-językowej imigrantów to w kontekście usług m.in. pomoc w zrozumieniu powszechnych dokumentów/procedur oraz polskiego kontekstu kulturowego, np. poprzez uczestnictwo imigrantów w lokalnym życiu kulturalnym.

Bezpieczeństwo to kwestia bardzo szeroka, ujmująca zarówno podstawowe bezpieczeństwo fizyczne, wolność od mowy nienawiści i innych aktów przemocy motywowanych uprzedzeniami, jak i np. bezpieczeństwo na rynku pracy (praca wolna od wyzysku), bezpieczeństwo zdrowotne, socjalne, mieszkaniowe itp. po bezpieczeństwo w swoim sąsiedztwie, możliwość czucia się bezpiecznie, „u siebie”.

Podsumowując ten sposób myślenia o integracji, należy pamiętać o jej kilku powiązanych ze sobą elementach:

- dostępie imigrantów do służby zdrowia, edukacji, mieszkalnictwa i zatrudnienia,
- podejściu do kwestii obywatelstwa/stałego pobytu imigrantów oraz gwarantowania im różnorodnych praw na równi z obywatelami polskimi,
- procesach budowania więzi społecznych: wewnątrz społeczności imigranckich oraz ze społecznością przyjmującą i jej instytucjami,
- barierach w budowaniu tych więzi: językowych i kulturowych oraz wynikających z braku bezpieczeństwa: brak stabilności, strach.

Komentarz dotyczący Pomorza

Imigranci w całej Europie znajdują się często w sytuacji „wrażliwej” – są bezbronni i pozbawieni stabilizacji. Można powiedzieć, że ich położenie na Pomorzu jest równie trudne. Obecnie, kiedy nie wiedzą, jak długo potrwa legalizacja ich pobytu czy zatrudnienia, co często wypycha ich do szarej strefy, kiedy narasta ksenofobiczna atmosfera w kraju, a praktyki dyskryminacyjne dotyczą wielu z nich, trudno mówić o bezpieczeństwie – zarówno fizycznym, jak i psychicznym. Sposobem na redukcję stresu bywa nadużywanie alkoholu, a media chętnie podejmują tematy związane z wykroczeniami cudzoziemców popełnianymi pod wpływem alkoholu, co wpływa negatywnie na wizerunek całej grupy. Samo nadużywanie alkoholu może stać się problemem, ponieważ nie jesteśmy jako Pomorze przygotowani na pomoc dla imigrantów w zakresie leczenia uzależnień w obcych językach. Dostępnych imigrantom alternatywnych źródeł wsparcia w adaptacji i redukcji stresu, np. poprzez sport czy kulturę, też nie jest za wiele.

W obszarze wspomnianej wyżej kompetencji językowej i kulturowej imigrantów kursy języka polskiego prowadzone są w pięciu pomorskich gminach: Bytowie, Gdańsku, Gdyni, Sopocie i Słupsku. Edukacja kulturowa i obywatelska jest mniej dostępna. W kontekście edukacji kulturowej warto odpowiedzieć sobie na pytanie: co dokładnie Pomorzanie chcieliby imigrantom o sobie powiedzieć? Jakie wartości kulturowe uznają za kluczowe, jak definiują nienaruszalne minimum normatywne i jakie praktyki codzienności, które definiują „mieszkańca”, imigranci powinni nabyć, by móc stać się częścią lokalnej społeczności i kultury? W rozmowach prowadzonych w pomorskich powiatach często zdarzało nam się słyszeć zarzut, że imigranci/Ukraińcy trzymają się wyłącznie w swoim własnym gronie. Ta obserwacja jest niewątpliwie zgodna z prawdą. Czy jednak Polacy i imigranci mają szansę gdzieś się spotkać, poznać, porozmawiać?

2 Integracja – ramy prawne i rekomendacje. Prawo europejskie, polskie, lokalne

W tej części przewodnika przedstawione zostaną w skrótovej formie prawne aspekty integracji. Naświetlony zostanie kontekst Unii Europejskiej, gdzie od dawna prowadzone są badania, na podstawie których udało się wprowadzić wiele międzynarodowych porozumień. W Polsce, ze względu na brak ustawy migracyjno-integracyjnej, unijne przepisy raczej nie mają zastosowania. Przedstawiona zostanie krótko tzw. ustawa równościowa, która nie jest w Polsce ani specjalnie znana, ani praktykowana, ale jest potencjalnym narzędziem, do którego warto sięgać, gdyż najlepiej chroni osoby właśnie z uwagi na rasę, narodowość i pochodzenie etniczne. Na koniec omówione zostaną rekomendacje dla samorządów opracowane przez OECD, Komisję Europejską oraz gdański Model Integracji Imigrantów, który może być cennym regionalnie źródłem bardzo szczegółowych rekomendacji w ośmiu obszarach tematycznych.

Unia Europejska zajmuje się kwestią migracji od 1998 roku. W 1999 roku uzgodniono w Tampere potrzebę tworzenia „aktywnych polityk integracyjnych” względem obywateli państw trzecich, w oparciu o ideę „zbliżania praw osiadłych obywateli państw trzecich do tych przysługujących obywatelom UE”¹⁵. Ważnym dokumentem pozostają przyjęte w 2004 roku i opisane w części 1. *Wspólne podstawowe zasady na rzecz integracji imigrantów*, w których premierzy krajów UE zadeklarowali zobowiązanie do podjęcia działań integracyjnych. Mimo deklarowanej politycznej wagi integracji pozostaje ona niewiążącym zobowiązaniem

dla krajów członkowskich, zasilanym unijnymi funduszami (w Polsce Fundusz Azylu, Migracji i Integracji FAMI, którym zarządza MSWiA).

2.1 Prawo i rekomendacje unijne

Najnowszy dokument Komisji Europejskiej *Plan działania na rzecz integracji obywateli państw trzecich* z czerwca 2016 roku mówi o integracji jako „wspólnej sprawie wszystkich krajów członkowskich” i poszerza dotychczasowe koncepcje o fazę przedwyjazdową – przed przybyciem imigrantów do kraju docelowego. Wskazuje on pięć priorytetowych obszarów:

- **Priorytet 1** odnosi się do narzędzi przedwyjazdowych, przygotowujących imigrantów do życia w nowym kraju, które realizowane są jeszcze przed przybyciem w partnerstwie z krajami pochodzenia. Są to m.in. programy edukacji językowej i zawodowej oraz spotkania informacyjne na temat realnych warunków życia w kraju docelowym,
- **Priorytet 2** dotyczy edukacji. Podkreślona została tu rola nauki nowego języka i realizacji zróżnicowanych programów językowych tak szybko, jak to jest możliwe po przybyciu do kraju docelowego. Szczególna uwaga poświęcona została kursom powiązanim z aktywnością zawodową oraz udziałowi kobiet w programach edukacyjnych. Równie ważna jest przedszkolna nauka dzieci i podwyższanie kwalifikacji nisko wykwalifikowanych dorosłych,
- **Priorytet 3** związany jest z integracją na rynku pracy oraz dostępem do kształcenia zawodowego. Najważniejszą kwestią jest tutaj przeciwdziałanie zatrudnianiu obywateli państw trzecich poniżej ich kwalifikacji, wzmacnianie i uznawanie ich kompetencji oraz wsparcie w uznawaniu dyplomów i kwalifikacji uzyskanych w kraju pochodzenia,
- **Priorytet 4** traktuje o dostępie do podstawowych usług. Zdrowie i mieszkalnictwo to dwa obszary wskazane jako fundamentalne do rozpoczęcia życia w nowym kraju. Ze względu na to, że mieszkalnictwo oraz niekiedy zdrowie podlegają władzom miejskim, dokument

odnosi się do Agendy Miejskiej¹⁶ w kontekście zarządzania przez miasto migracyjnymi wyzwaniami,

- **Priorytet 5** dotyczy aktywnej partycypacji i społecznej inkluzji. Wskazane działania to m.in. zaangażowanie imigrantów w tworzenie i wdrażanie strategii integracyjnych, zgodnie z przekonaniem, że „w integracji nie chodzi wyłącznie o nauczenie się języka, znalezienie pracy i domu. Chodzi o odgrywanie aktywnej roli w społeczności lokalnej, regionalnej, krajowej; nawiązywanie i utrzymywanie relacji poprzez wydarzenia społeczne, kulturalne i sportowe oraz – również – działalność polityczną”. Istotne są ponadto programy orientacyjne (powitalne), ochrona przed dyskryminacją oraz promocja generalnego pozytywnego nastawienia do różnorodności.

Zarówno w założeniach teoretycznych, jak i w dokumentach strategicznych UE widzimy spójny obraz tego, jak powinna przebiegać integracja. Edukacja i zatrudnienie mogą wysuwać się na pierwszy plan względem zdrowia i mieszkalnictwa¹⁷, ale wiadomo, że te cztery obszary powinny zawsze pozostawać w centrum uwagi; celem i środkiem integracji jest zaangażowanie społeczne imigrantów i inkluzja społeczna.

Od 2016 roku Komisja Europejska współpracuje z OECD w ramach inicjatywy *Potrzeba terytorialnego podejścia do integracji imigrantów: rola władz lokalnych*, której celem jest wsparcie władz lokalnych w przyjęciu i integracji imigrantów, w tym grup wrażliwych jak uchodźcy. Podkreślając kluczową rolę samorządów i ich zakres wpływu m.in. w edukacji, zatrudnieniu, mieszkalnictwie, zdrowiu oraz kulturze, określono dwie kluczowe dla integracji praktyki: włączania/mainstreamingu imigrantów w istniejące lokalne polityki oraz mechanizmy koordynacji ze szczeblem regionalnym i krajowym. Streszczając rekomendacje odnośnie integracji (to duży i szczegółowy dokument), zarysują hasłowo niezbędne aspekty prac nad integracją¹⁸:

1. **Wielopoziomowe zarządzanie:** łączenie poziomów kompetencji, implementacja na właściwym poziomie; jasne określenie ról i odpo-

wiedzialności poszczególnych instytucji, mapowanie, współpraca i dialog między wszystkimi poziomami – podwyższanie wzajemnej wiedzy o integracji jest niezbędne dla osiągnięcia tych celów.

2. **Spójność polityk** w odpowiadaniu na wieloaspektowe potrzeby imigrantów: tworzenie ciał sterujących na poziomie centralnym; przyjęcie lokalnych międzysektorowych strategii integracyjnych; konsultowanie i angażowanie lokalnych imigrantów; tworzenie centrów usług publicznych dla imigrantów (*one-stop-shop*); klarowna wizja integracji, wskazująca na jej cele i korzyści, powinna być komunikowana w społeczności lokalnej.
3. **Poprawa dostępu oraz efektywniejsze wykorzystanie środków finansowych** na „kwestie lokalne”; łączenie zasobów we współpracy miast i regionalnie; przyciąganie funduszy z strony sektora prywatnego i fundacji.
4. **Planowanie długofalowych polityk integracyjnych**, ujmujących zmiany w czasie i statusie pobytowym imigrantów. Osiągnięcie statusu zawodowego równego osobom urodzonym w danym kraju zabiera imigrantom długie lata; imigranci powinni zaraz po przyjeździe otrzymać wsparcie skoncentrowane na zatrudnieniu i dopasowaniu/podwyższeniu kwalifikacji i edukacji językowej.
5. **Tworzenie przestrzeni spotkań** między imigrantami a społecznością przyjmującą. Segregacja przestrzenna i dyskryminacja są wielkimi barierami integracji. Zapewnienie imigrantom równego dostępu od usług w każdej dzielnicy oraz inwestycja w publiczne przestrzenie spotkań (domy kultury, biblioteki, skwery) przy zachęcaniu sektora społecznego do aktywności na rzecz integracji są kluczowymi narzędziami wzmacniania integracji.
6. **Wzmacnianie kompetencji urzędników** w świadczeniu usług równej jakości oraz różnorodność samych urzędników. Realizacja usług dla imigrantów wewnątrz istniejących systemów świadczenia usług dla wszystkich mieszkańców. Szkolenia dla wszystkich wydziałów

i jednostek samorządu: nauczycieli, pracowników socjalnych, policji, urzędów pracy – tak by rozumieli swoją rolę w integracji imigrantów. Równie kluczowe jest zapewnienie imigrantom równego traktowania w rekrutacji do stanowisk urzędowych.

7. **Szeroka współpraca z podmiotami niesamorządowymi.** Stworzenie mechanizmów koordynacji współpracy z NGO, organizacjami imigrantów/ek, stowarzyszeniami pracodawców itp. Ważna jest dbałość o standardy i transparentność tej współpracy.
8. **Ewaluacja efektów integracji** – dla imigrantów oraz społeczności przyjmującej w oparciu o dane i badania. Tworzenie polityk w oparciu o dane; z uwagi na ich (często) niską jakość tym bardziej zaleca się stworzenie strategii zbierania danych oraz monitorowanie miejskich planów integracji.
9. **Łączenie kwalifikacji imigrantów z zapotrzebowaniem rynku pracy.** Sytuacja imigrantów na rynku pracy jest trudna i migranci często pracują poniżej swoich kwalifikacji. Rozwiązania to m.in. tworzenie lokalnych baz danych dotyczących kwalifikacji imigrantów; nacisk na przestrzeganie prawa antydyskryminacyjnego; tworzenie silnych relacji ze środowiskiem pracodawców na rzecz integracji; wsparcie przedsiębiorczości imigrantów (coaching, mikropożyczki, włączanie w sieci biznesowe).
10. **Zapewnienie dostępu do mieszkalnictwa.** Polityka mieszkaniowa powinna być tworzona w sposób zapobiegający wykluczeniu, przede wszystkim w kontekście mieszkalnictwa socjalnego; wskazane jest informowanie oraz wsparcie prawne imigrantów w obszarze dostępu do usług mieszkaniowych.
11. **Usługi pomocy społecznej nakierowane na inkluzję imigrantów.** Usługi powinny być dostosowane do barier doświadczanych przez migrantów, m.in. językowej, czy braku informacji; specjalne mechanizmy powinny być stworzone dla grup wrażliwych: dzieci pozbawionych opieki dorosłych, osób z niepełnosprawnościami czy

po wypadkach. Dostęp do usług podstawowych powinien przysługiwać również osobom bez zarejestrowanego pobytu na terenie kraju UE.

12. Tworzenie strategii edukacyjnych, które zapobiegają wykluczeniu; dostarczanie ścieżek dla indywidualnego rozwoju imigrantów/ek. Szkoły powinny mieć programy wsparcia dzieci z doświadczeniem migracyjnym, dostarczać możliwości edukacji zawodowej na poziomie średnim i dalszych możliwości kształcenia ustawicznego. Ważna jest również edukacja wczesna.

2.2 Wskaźniki integracji w UE

Na proces integracji wpływa bardzo wiele czynników. Jasne określenie wskaźników integracji dla wybranych obszarów oraz ich monitoring i ewaluacja są niezbędne, by zagwarantować skuteczne wdrażanie polityk. Ponadto raporty z monitoringu stanowią ważne narzędzie informowania społeczności i przeciwdziałania dezinformacji, stereotypowym czy szkodliwym przekonaniom o integracji.

W UE stworzono szereg wskaźników dla polityk integracyjnych i jej efektów. Integrację na poziomie unijnym badają Wskaźniki integracji z Saragossy¹⁹, koncentrując się na wymiarze strukturalnym, społecznym i identyfikacyjnym integracji²⁰. Eurostat corocznie publikuje wskaźniki dla rynku pracy, warunków zatrudnienia, edukacji, mieszkalnictwa i warunków zamieszkania, ryzyka ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz aktywności obywatelskiej²¹.

Z naszej, regionalnej i lokalnej perspektywy najbardziej interesujący wydaje się monitoring integracji i różnorodności prowadzony przez Wiedeń, który należy do liderów miast integrujących. Bada on zarówno efekty integracji, jak i narzędzia wdrożone przez miasto i ich adaptację do rosnącej różnorodności miasta. Raporty publikowane są co trzy lata, opierając się na tym samym zestawie wskaźników, do których należą²²:

- demografia i prawo imigracyjne,
- równość i partycypacja społeczna,
- edukacja,
- zatrudnienie i rynek pracy,
- dochód i zabezpieczenia społeczne,
- zdrowie,
- mieszkalnictwo,
- infrastruktura,
- przestrzeń publiczna i interakcje społeczne,
- monitoring różnorodności.

Raporty wiedeńskie liczą ponad dwieście stron i stanowią dla Gdańska i Pomorza bardzo pomocne źródło inspiracji do określenia wskaźników integracji i ich ewaluacji.

2.3 Prawo krajowe. Ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania

Jako że ochrona imigrantów przed dyskryminacją stanowi element polityk integracyjnych, warto powiedzieć o krajowym narzędziu prawnym, które może być pomocne w sytuacji zaistnienia dyskryminacji. 1 stycznia 2011 roku weszła w życie ustawa z 3 grudnia 2010 roku o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania zwana potocznie ustawą równościową. Ustawa określa obszary i sposoby przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania²³ ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodo-

wość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Rasa, pochodzenie etniczne i narodowość są naj- silniej chronionymi przesłankami we wszystkich obszarach: edukacji, w tym szkolnictwie wyższym, zatrudnieniu, ochronie zdrowia oraz obszarze dostępu do dóbr i usług. Przykłady dyskryminacji względem imigrantów to m.in.

- odmowa zatrudnienia osoby o innym pochodzeniu etnicznym posiadającej kwalifikacje wymagane do danej pracy takie same lub wyższe w porównaniu z innymi kandydatami,
- niższe wynagrodzenie oferowane osobie o innym pochodzeniu narodowym,
- odmowa najmu mieszkania osobie tylko dlatego, że jest innej narodowości,
- poniżające, uwłaczające traktowanie osoby o innym kolorze skóry poprzez wyzywanie jej, wyśmiewanie się, zaczepianie czy naruszenie nietykalności fizycznej,
- odmowa wstępu do klubu, restauracji, sklepu itp. osobie o odmiennym pochodzeniu etnicznym²⁴.

Interesujący jest obszar dóbr i usług, który mówi: „Zakazuje się nierównego traktowania osób fizycznych ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne lub narodowość w zakresie dostępu i warunków korzystania z zabezpieczenia społecznego, usług, w tym usług mieszkaniowych, rzeczy oraz nabywania praw lub energii, jeżeli są one oferowane publicznie”. To obszar, w którym prawa imigrantów chronione są dość słabo; analiza kwestii antydyskryminacyjnych jest wyzwaniem, które stoi przed Pomorzem i do którego właśnie przystąpił Gdańsk wraz ze stworzeniem pilotażu Gdańskiego Centrum Równego Traktowania²⁵.

2.4 Model Integracji Imigrantów

Gdańska polityka, Model Integracji Imigrantów²⁶ (MII), jest aktem prawa miejscowego przyjętym uchwałą Rady Miasta 30 czerwca 2016 roku.

Dokument powstawał w sposób partycypacyjny, w oparciu o diagnozę, wizję i pożądane rozwiązania przygotowane w zespole ds. MII, który w kwietniu 2015 roku powołał prezydent Paweł Adamowicz. Zespół pracował w ośmiu zespołach tematycznych (edukacja, zdrowie, mieszkalnictwo, zatrudnienie, pomoc społeczna, przemoc i dyskryminacja oraz kultura); w roku 2017 zespół został powiększony o zespół komunikacja społeczna (którego główne działanie stanowi strategia komunikacji „Łączy nas Gdańsk”) i sport. Edukacja została podzielona na edukację szkolną oraz wyższą. Obecnie zespół pracuje w jedenastu obszarach. W pracy od początku zaangażowana jest społeczność migrancka oraz eksperci i ekspertki z Polski. Zaangażowanych jest także wiele jednostek edukacyjnych, Gdański Urząd Pracy i Pracodawcy Pomorza, Uniwersytet Gdański, wiele instytucji kultury, MOPR, NGO. Zespoły, które napotykać najwięcej przeszkód w swoim działaniu, to zdrowie i bezpieczeństwo (wcześniej: przemoc i dyskryminacja) z uwagi na poziomy zarządzania, które nie podlegają bezpośrednio miastu; stąd tak ważna jest współpraca regionalna oraz ciągłe starania o łączność z poziomem krajowym: czy to NFZ, czy policją.

W każdym z obszarów tematycznych wskazane zostały główne problemy, kierunki rozwiązań oraz konkretne zadania. Mogą one stanowić inspirację i źródło wiedzy dla pomorskich i powiatowych zespołów ds. integracji. Rekomendacji jest bardzo wiele, są trafne i ambitne – co w praktyce oznacza wiele wyzwań z wdrożeniem. W edukacji szkolnej, dla przykładu, wskazane są cztery obszary zadania:

- Pakiet działań skierowany do nauczycieli, rodziców, polskich uczniów itp.: wpisywanie zadań międzykulturowych i antydyskryminacyjnych do koncepcji pracy szkół; szkolenia, kursy, warsztaty i inne formy edukacyjne; kształcenie i doskonalenie nauczycieli; działania na terenie szkół; projekty międzynarodowe; zajęcia dodatkowe z języków obcych,

- Pakiet działań edukacyjnych i integracyjnych skierowany bezpośrednio do uczniów z doświadczeniem migracyjnym: indywidualny plan kształcenia ucznia; materiały programowe i dydaktyczne do nauczania języka polskiego jako drugiego; język polski (5 godz.) oraz zajęcia wyrównawcze (3 godz.); organizacja klasy zero (powyżej 5 dzieci); wsparcie psychologiczno-pedagogiczne; asystent kulturowy; koordynator ds. uczniów z doświadczeniem migracyjnym; ograniczenie liczebności klas (15–20 os.); dostosowanie egzaminów i sprawdzianów; wdrożenie kulturowe i historyczne (budowa tożsamości gdańszczanina),
- Pakiet wsparcia dla rodziców/opiekunów dzieci imigranckich w zakresie edukacji i integracji: tłumaczenia – tłumacz, dokumenty; informator edukacyjny dla migrantów; współpraca szkół z organizacjami i instytucjami wspierającymi migrantów; wsparcie rodziców; współpraca szkół; wydarzenia szkolne integrujące; włączenie i partycypacja rodziców,
- Systemowe wsparcie gdańskich szkół: WRS UMG – komórka ds. organizacji w szkołach; zespoły interdyscyplinarne ds. problemów edukacyjnych; baza procedur, informacji i materiałów; środowisko samopomocowe gdańskich nauczycieli; Kreatywna Pedagogika – grupa nauczycieli dzieci imigranckich; współpraca z uczelniami wyższymi.

Do powyższych zadań przypisane są konkretne działania. Jak widać, wiedzy nie brakuje. Na przełomie 2015/2016 roku, gdy pisany był MII, w gdańskich szkołach uczyło się 155 dzieci z doświadczeniem migracyjnym. Dziś jest ich pięć razy więcej; w pomorskich szkołach uczy się ponad 2000 takich dzieci²⁷. Wyzwania wciąż pozostają aktualne, a wiele rekomendacji czeka na wdrożenie – zarówno w szkołach gdańskich, jak i całego Pomorza. Na edukację, jak na całe zjawisko migracji, można patrzeć przez pryzmat ilościowy lub jakościowy. Można myśleć: „w naszej szkole jest pięcioro dzieci imigranckich i nie mamy z nimi problemu”, uznać, że szkoła sobie jakoś radzi. Można też spojrzeć z perspektywy jednego, konkretnego dziecka: czy nauczyciel jest w stanie nauczyć je języka polskiego? Czy trafiło do właściwej klasy? Czy ma do-

stosowany do swojego poziomu program nauczania? Jak wypełnione zostaną luki edukacyjne i różnice programowe? Czy radzi sobie w nauce i generalnie adaptacji do życia w Polsce? Czy rozwinie swój potencjał? Czy rodzice dziecka są zintegrowani z rodzicami polskich dzieci? Czy rozumieją, jak działa szkoła? Potrafią korzystać z dziennika elektronicznego? I wiele innych pytań.

W MII dogłębnie opisany jest każdy z obszarów. Sam MII nie dostarcza jednak wiedzy o teorii integracji oraz dokumentach i rekomendacjach europejskich – które są przedstawione w niniejszym przewodniku – ale konkretne wskazania operacyjne. Zespoły pracują w oparciu o roczne plany działania budowane w oparciu o MII, aktualizowane o bieżące wyzwania.

Ewaluacja Modelu pokazuje m.in., że pełni on bardzo ważną rolę w budowaniu miejskiej kultury „inkluzji”, w której imigranci zdefiniowani są jako pełnoprawni mieszkańcy Gdańska oraz że międzysektorowa współpraca to klucz do sukcesu jego wdrażania. Jako główne wyzwanie i słabość we wdrażaniu Modelu wskazano nadmiar celów i działań oraz słabe powiązanie z miejskimi programami operacyjnymi, niewystarczające wykorzystanie miejskich zasobów oraz upowszechnianie samej polityki wewnątrz wydziałów Urzędu Miejskiego – brak realizacji opisanej wyżej w kilku miejscach zasady mainstreamingu integracji (PZ 10 oraz praktyka w integracji OECD).

Podsumowując przedstawione w części 2. przewodnika rekomendacje w zakresie polityk integracyjnych, można wskazać na następujące, kluczowe ich elementy:

Wsparcie przedwyjazdowe/w krajach pochodzenia imigrantów:

- Informacja dotycząca warunków życia i pracy na Pomorzu,
- Pomoc w nabywaniu kompetencji językowych (np. poprzez strony internetowe czy aplikacje telefoniczne).

Wsparcie skierowane do imigrantów:

- Kursy języka polskiego,
- Edukacja obywatelska, dostęp do informacji o podstawowych usługach, edukacji i rynku pracy,
- Pomoc prawna i psychologiczna (najlepiej w języku pochodzenia),
- Pomoc w uznaniu wykształcenia i kompetencji, dopasowany do potrzeb rozwój kwalifikacji,
- Wsparcie w dostępie do edukacji, zatrudnienia i mieszkalnictwa.

Polityki sektorowe:

- Dostosowanie instytucji publicznych do wyzwań związanych z migracją (system edukacji, ochrony zdrowia, rynek pracy),
- Szkolenia urzędników/kadr w kontekście migracji i kompetencji międzykulturowych,
- Przegląd dokumentów i usług pod kątem dostępności dla imigrantów.

Działania skierowane do społeczności przyjmującej:

- Kampanie dotyczące migracji, wielokulturowości, różnorodności,
- Organizacja wydarzeń integrujących imigrantów ze społecznością lokalną oraz, generalnie, interakcji społecznych między społecznościami²⁸.

3 Wyzwania pomorskie w odniesieniu do rekomendacji i dobrych praktyk UE

Z powodu założenia, że przewodnik ma być małej objętości, wyzwania przedstawione poniżej odniesione zostaną do standardów opracowanych w dokumencie Rady Europy *Wspólne podstawowe zasady na rzecz integracji imigrantów* oraz teorii integracji Agera i Strang, przedstawionych w części 1. przewodnika. W Polsce, poza Gdańskiem, wiele bardzo dobrych praktyk na rzecz integracji realizowanych jest m.in. w Warszawie, Lublinie, Poznaniu, Wrocławiu i Krakowie.

3.1. Brak badań

Jak wspomniano wyżej, brakuje danych i statystyk opisujących zarówno realia życia imigrantów na Pomorzu, jak również ewaluacji usług świadczonych im przez instytucje publiczne. Weźmy przykład mieszkalnictwa: brakuje zebranej wiedzy o tym, jak i gdzie mieszkają migranci. Wiemy, że duzi pracodawcy, np. w powiecie tczewskim, budują własne budynki dla imigrantów – pod najem. Którzy pracodawcy? Gdzie konkretnie w województwie? Wiemy, że np. w Kwidzynie bardzo wzrósł koszt wynajmu mieszkań, także dla Polaków, prawdopodobnie z uwagi na liczbę imigrantów; mieszkania są wynajmowane – znów prawdopodobnie – agencjom, które – prawdopodobnie – są skłonne zapłacić dowolnie wysoką ceną, skoro w mieszkaniu kwaterują kilkanaście osób. W jak wielu miejscach mamy do czynienia z takim

zjawiskiem? Jakie są przeciętne warunki mieszkaniowe imigrantów/ek na Pomorzu? Pytania można mnożyć we wszystkich obszarach istotnych dla integracji. Niezbędne dla Pomorza jest pozyskanie lepszych danych na temat cech strukturalnych imigracji, planów i strategii migracyjnych oraz ograniczeń/barier procesu integracji.

Punkt odnosi się do 11 PZ, wskazującej konieczność określania jasnych celów, wskaźników oraz mechanizmów ewaluacji działań integracyjnych.

3.2. Brak znajomości języka i dostępu do informacji

Z uwagi na bliskość kulturową oraz podobieństwo języków często uznaje się, że dla imigrantów na Pomorzu, przede wszystkim naszych sąsiadów zza wschodniej granicy, wszystko jest jasne, a bariera językowa nie istnieje. Takie założenie to tzw. minimalizacja różnic²⁹, która skutkuje niedostrzeganiem wyzwań i w związku z tym niepodejmowaniem trudu integracji; nieuświadomiona niekompetencja. Gdańsk w tym aspekcie różni się nieco od reszty regionu, gdyż wcześniej doświadczył i rozpoznał wyzwania – kursy językowe realizowane są od 2013 roku, obecnie z kursów polskiego organizowanych przez różnorodne podmioty, od NGO przez Uniwersytet po podmioty ściśle komercyjne, korzysta ponad tysiąc osób. Wciąż jednak trudno to nazwać powszechnym dostępem imigrantów/ek do nauczania języka, które, jak pokazano wyżej, odgrywa wielką rolę w integracji. Podobnie jest z centrami informacji i wsparcia imigrantów. Do niedawna były cztery w regionie – stabilne, prowadzone przez organizacje pozarządowe, oparte o stałe samorządowe finansowanie³⁰. Poradnictwo dotyczące ustawy o cudzoziemcach, zasad rejestracji pobytu i pracy, prawa pracy, lokalnych instytucji i procedur pozyskania różnorodnych dokumentów niezbędnych do funkcjonowania w Polsce oraz dostępnych lokalnie usług – obywatelskich, zdrowotnych, społecznych, kulturalnych itp. – jest imigrantom niezbędne. Jest im jednak dostępne w bardzo ograniczonym stopniu. Od kwietnia 2019 roku w ramach projektu FAMI 8 realizowanego

przez Caritas powstało sześć nowych punktów wsparcia imigrantów³¹, co jest bardzo pomocne. Należy jednak pamiętać, że to formuła projektowa na 21 miesięcy oraz że bardzo ważne jest równoległe myślenie o podnoszeniu kompetencji samorządu w zakresie informowania imigrantów i ich uczestnictwa w miejskim życiu na normalnych zasadach dostępnych każdemu mieszkańcowi. Obszar ten stanowi PZ nr 4.

3.3. Sposób funkcjonowania rynku pracy

O pomorskim rynku pracy w kontekście pracy imigrantów nie wiadomo właściwie nic, poza liczbą wydanych oświadczeń o zamiarze lub powierzeniu pracy cudzoziemcom. Trudno ocenić, czy warunki zatrudniania imigrantów/ek przyczyniają się w pozytywny sposób do ich decyzji o osiedleniu na Pomorzu. Nie wiemy, jak radzą sobie wysoko wykwalifikowani oraz ci niżej wykwalifikowani, jak wiele osób pracuje poniżej kwalifikacji. Mamy pojedyncze i niewielkie fokusowe badania, przede wszystkim dotyczące kobiet i tu widać bardzo duży problem pracy poniżej kwalifikacji lub w ogóle niemożność zatrudnienia przy braku uznania kwalifikacji uzyskanych w Ukrainie i np. przy jednoczesnej opiece nad dziećmi. Trudno w to uwierzyć, ale są wykształcone ekonomistki i absolwentki studiów technicznych, które nie mogą odnaleźć się na trójmiejskim rynku pracy, pomimo bardzo niskiej stopy bezrobocia. Wiele kobiet pracuje bez żadnych umów; można założyć, że podobnie jak w innych krajach UE to kobiety przeważają w szarej strefie, gdyż to praca często mniej wyeksponowana w przestrzeni publicznej, indywidualna, którą łatwiej ukryć. Z danych GUP wynika, że ok. 12% rejestrowanych oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi zakłada umowy o dzieła (brak ubezpieczenia zdrowotnego). Można się ucieszyć, że to mało, ale jednak to około 10 tys. osób, które pracują okresowo w najbardziej narażonych na wypadki sektorach gospodarki. Na pomorskim rynku pracy:

- brakuje publicznego pośrednictwa pracy, bezpośredniego dostępu imigrantów do ofert pracy,

- brakuje wsparcia pracodawców w rekrutacji pracowników oraz w zakresie legalizacji ich pobytu i zatrudnienia w perspektywie długofalowej,
- brakuje systemowych mechanizmów zbierania wiedzy o dostępnej pomorsko „puli kwalifikacji” imigrantów i dopasowania ich do potrzeb rynku pracy,
- migranci nie mają realnego dostępu do usług i projektów z zakresu aktywizacji zawodowej, podwyższania kwalifikacji,
- występują zjawiska eksploatacji i wyzysku, pracy w szarej strefie oraz bez ubezpieczeń zdrowotnych,
- nie są podejmowane prawne działania z zakresu tzw. ustawy równościowej i reagowania na dyskryminację w miejscu pracy, w rekrutacji, wynagrodzeniach itp.,
- brakuje informacji i wsparcia imigrantów w zakresie uznania wykształcenia/kwalifikacji zdobytych w kraju pochodzenia.

Zatrudnienie to PZ nr 3.

3.4. Bezpieczeństwo

Bezpieczeństwo jest bardzo szeroką kategorią, odnosi się zarówno do bezpieczeństwa fizycznego, jak i społecznego, psychologicznego itp. Równy dostęp do usług, np. zdrowotnych, to kwestia bezpieczeństwa. Wolność od wyzysku na rynku pracy czy napaści motywowanych uprzedzeniami to bezpieczeństwo, tak samo jak wolność od zaczepek czy wrogich spojrzeń i komentarzy. Dobra edukacja i równe szanse edukacyjne to bezpieczna przyszłość, możliwość budowania kapitału społecznego. Dostęp imigrantek do wiedzy o mechanizmach reagowania na przemoc w rodzinie to także bezpieczeństwo na bardzo podstawowym poziomie. Podobnie możliwość uzyskania podstawowego wspar-

cia w sytuacji kryzysowej: bezpiecznego schronienia, pożywienia, znalezienia rozwiązań dla zaistniałej sytuacji w bezpiecznej atmosferze – to obszar m.in. pomocy społecznej. Jak we wcześniej opisywanych obszarach trudno powiedzieć, by Pomorze miało jakąkolwiek strategię wzmocnienia bezpieczeństwa imigrantów. Brakuje standardów w zatrudnieniu, kontrole częściej niż warunków pracy dotyczą legalności zatrudnienia. W UE podkreśla się również wagę zaufania migrantów do policji, budowania relacji społeczności migranckich z policjantami dzielnicowymi. Jak w integracji to kwestia i korzyść obustronna: rozmawiając z imigrantami, policja ma wgląd w problemy, jakie ich dotyczą; imigranci z kolei poznają ludzi, do których mogą zgłosić ewentualne nadużycia, jakich doświadczają.

3.5. Brak równego i/lub samodzielnego dostępu do usług

Dostęp imigrantów/ek do usług jest utrudniony – to nie ulega wątpliwości. Bariera językowa w kontakcie, brak wiedzy o istnieniu danej instytucji i sposobach jej działania, niejasny status pobytowy (oczekiwanie na kartę pobytu czy zezwolenie na pracę), który wycofuje z przestrzeni publicznej z powodu obaw o brak dokumentu potwierdzającego legalność pobytu w Polsce w razie ewentualnej kontroli, długie godziny pracy imigrantów/ek, poleganie na pośrednikach, pracodawcach, agencjach i wszelkich pomocnikach którzy „wszystko załatwią” (odpłatnie) – to niektóre z barier po stronie imigrantów. Dla przykładu w jednym z pomorskich szpitali imigranci dość często trafiają na SOR i „nie ma problemu z ich przyjęciem”. Ale przychodzą z polskim opiekunem/tłumaczem. Szpitale nie mają wiele problemów (być może), ale imigrant jednak ma – nie jest w stanie samodzielnie skorzystać z usługi. Instytucje z kolei często nie rozumieją perspektywy imigrantów i doświadczanych przez nich barier w korzystaniu z usług czy uczestnictwie w realizowanych działaniach. W pomorskich instytucjach mamy do czynienia z pełnym spektrum postaw: od wprost dyskryminacyjnych, w których imigrant słyszy, że „w polskim urzędzie mówi się po polsku i proszę przyjść z tłumaczem”, przez pozornie neutralne nieprzygotowanie/niedostosowanie usług i odbijanie się imigrantów od drzwi, po dużą przyjazność, poszuki-

wanie dróg pomocy imigrantowi, który np. nie ma peselu czy za miesiąc kończy mu się karta pobytu. Taki „łut szczęścia”, na który musi trafić imigrant, by dostać przysługującą mu usługę, póki co jest standardem w pomorskich instytucjach – od szkół, przez biura obsługi mieszkańców, PUP, najem mieszkania czy przychodnię.

Ważną kwestię stanowi „relatywność” dostępu, tj. uwzględnienie faktu, że dostęp do części usług (np. mieszkalnictwa) jest bardzo trudny także dla Polaków; w tym sensie proponowane działania powinny uwzględniać – realny albo wyobrażony – argument „sprawiedliwości społecznej”.

Obszar ten odnosi się do podstawowej kwestii postrzegania imigrantów w naszych społecznościach i powiązanego z tym myśleniem zapewniania im równego traktowania i dostępu do usług – zgodnie z teorią fundament budowania strategii integracyjnych. Ten obszar to również PZ nr 6 oraz 10, która mówi o potrzebie włączania polityki integracyjnej we wszystkie ogólne polityki i mechanizmy świadczenia usług na etapie ich tworzenia i wdrażania.

3.6. Wyzwania w edukacji szkolnej

Wyzwania są bardzo liczne, gdyż rzadko która ze szkół realizuje w zakresie integracji więcej niż ustawowy obowiązek: 2 godziny języka polskiego i 3 lekcje wyrównawcze. Można również postawić pytanie o jakość tego wykonania, przygotowanie nauczycieli do nauczania języka polskiego jako obcego (co jest specyficzną kompetencją z własną metodologią pracy), korzystanie z dostosowanych do potrzeb ucznia materiałów itp. Problemem jest diagnoza dzieci z doświadczeniem migracyjnym, która powinna być jakościowa, a nie oparta o ilościowe narzędzia dostosowane do polskich dzieci; jeszcze trudniejsze jest adoptowanie rekomendacji diagnostycznych w środowisku szkolnym. W punkcie 2.3 wymienione są różnorodne zadania, które wspierają rozwój dziecka w szkole, ważna jest zarówno asystentura kulturowa/międzykulturowa, oddziały przygotowawcze (klasy, w których dziecko

przygotowuje się intensywnie do wejścia w system szkolny), współpraca z rodzicami itp.

Na Pomorzu brakuje wypracowanych wspólnie standardów i strategii integracji w edukacji, tak dla dziecka, jak i całego środowiska szkolnego, włączając opiekunów/rodziców. Rosnące wyzwania pojawiają się również na poziomie przedszkolnym i wczesnej edukacji. Edukacja to PZ nr 5.

3.7. Brak relacji z imigrantami

Ponieważ w pomorskich społecznościach w nielicznych miejscach toczą się systematyczne działania dedykowane imigrantom (kursy języka polskiego, poradnictwo), kontakt ze społecznościami imigrantów/ek jest bardzo ograniczony. Społeczności polska i imigrancka żyją obok siebie, równolegle, brakuje wspomnianych w części 1. „pretekstów do spotkań” – wymiany, poznania, wzajemnej nauki. To brakujące ogniwo wymiaru relacji opisanych wyżej społecznych mostów i połączeń; migranci są często zamknięci (skazani?) na relacje z samymi sobą. W takiej sytuacji nabywanie kompetencji językowej i kapitału kulturowo-społecznego jest mocno utrudnione.

Brakuje również codziennej komunikacji z imigrantami w kontekście administracyjnym, instytucjonalnym. Administracja samorządowa nie jest zorientowana w sytuacji i potrzebach społeczności imigrantów osiadłych w ich gminach i powiatach, co pogłębia m.in. problem opisany w punkcie 3 – równego dostępu do usług. Trudno w takich warunkach zarówno znosić bariery dostępu imigrantów do „usług dla wszystkich mieszkańców” (ponieważ brakuje wiedzy, na czym te bariery polegają) oraz diagnozować czy odpowiadać na konkretne problemy, które się pojawiają. Mogą być one niezgłaszane, niewidoczne lub odwrotnie – przyjmować postać kryzysów opisywanych medialnie, które dodatkowo separują obie społeczności i problematyzują proces integracji, opisując go jako trudny bądź niemożliwy. Obszar odnosi się do PZ nr 7, 9 i 10.

4 Standard minimum integracji na poziomie powiatu

W czasie jednego ze spotkań powiatowych dotyczących migracji w czerwcu 2019 roku padło pytanie, skąd wiadomo, co w obszarze integracji należy robić. I czy w ogóle należy coś robić? Jak problemy Gdańska „mają się” do wyzwań w małych gminach? Co mówią migranci?

Te pytania, jak również doświadczenia migrantów, prace nad Modelem Integracji w Gdańsku i jego ewaluacja, informacje z pomorskich powiatów oraz wytyczne unijne skłoniły Prezydium Komisji Społeczno-Gospodarczej OMGGS do wyłonienia „tego, co najważniejsze”. Sięgając do podstawowej, otwierającej ten przewodnik definicji Rady Europy, mówiącej, że integracja to „dynamiczny, dwukierunkowy proces wzajemnego dostosowania wszystkich imigrantów/ek oraz członków i członkiń krajów członkowskich”, widzimy, że słowo-klucz to „dostosowanie”. Imigranci i społeczność przyjmująca – Pomorzanie, my wszyscy – powinniśmy się „wzajemnie dostosować”. Przyjmijmy, że to właśnie próbujemy robić: jako społeczność przyjmująca/goszcząca Pomorze dokonuje pewnych dostosowań, które z kolei pozwalają dostosować się imigrantom. Różnice prawne, kulturowe, językowe, edukacyjne i kwalifikacyjne sprawiają, że imigrant/ka – jako pracownik, uczennica, sąsiad, uczestniczka projektu czy klient Biura Obsługi Mieszkańca – wymaga od nas „dostosowania” (instytucjonalnego, zawodowego, kulturowego). Dzięki tym dostosowaniom imigranci, dorośli i dzieci, otrzymują jasny komunikat, że uznani zostali za część społeczności lokalnej. Odnosząc się do Projektu Migracyjnego, mają możliwość zarządzać swoimi aspiracjami i zdolnościami – gdyż mają dostęp do tego wszystkiego, co Po-

lacy, na potencjalnie równych zasadach. I stają się „dostosowani”, stają się częścią całości, samodzielnym podmiotem swojego migracyjnego, nowego życia. Migranci nie przyjeżdżają do Polski ani na Pomorze, by się „nie dostosować” – szukają przecież sukcesu, spokoju, stabilizacji. Jeśli dostaną warunki do integracji, będą z nich korzystać i wносить to, co mają najlepszego.

By stworzyć bazowe warunki w metropolii i województwie pomorskim, proponujemy przyjęcie tzw. Standardu Minimum w Integracji (SMI). Oznacza to wspólną pomorską wizję i praktykę, uzgodnienie tego, co kluczowe i wdrożenie strategii pozwalającej na wzrost kompetencji pomorskich urzędników, instytucji, sektora społecznego – wszystkich aktorów ważnych dla integracji, włączając oczywiście samych imigrantów/teki. SMI opiera się na podejściu mainstreamingowym – włączania migrantów w pomorskie życie w sposób, jaki dotyczy wszystkich mieszkańców województwa³².

Stworzenie Standardu (tak jak przyjęcie w 2016 roku Modelu Integracji Imigrantów w Gdańsku) stanowi realizację wytycznych OECD i KE zapisanych w dokumencie *Potrzeba terytorialnego podejścia do integracji imigrantów: rola władz lokalnych*, gdzie podkreśla się wagę przyjęcia lokalnych międzysektorowych strategii integracyjnych oraz zbudowania klarownej wizji integracji, wskazującej na jej cele i korzyści, która powinna być komunikowana w społeczności lokalnej.

SMI składa się z czterech kroków. Pierwszy, liczący pięć zadań, stanowi punkt wyjścia, który na początek powinien być wdrażany na Pomorzu.

Do KROKU 1 należą:

- powiatowy zespół ds. migracji,
- kursy języka polskiego dla dorosłych,
- przygotowanie szkół,

- informacja dla imigrantów,
- bezpieczeństwo.

By diagnozować i monitorować sytuację związaną z osiedlaniem imigrantów/ek: wyzwaniem w instytucjach, na rynku pracy, w zdrowiu itp., należy rozmawiać i wymieniać się informacjami. Kluczowe jest zawiązanie **powiatowych zespołów ds. integracji**, w których skład wejdą osoby odpowiedzialne za kwestie edukacji, rynku pracy (PUP, przedsiębiorcy, NGO), kultury i integracji społecznej, pomocy społecznej, bezpieczeństwa, liderzy społeczności migranckich itp. Doświadczenie kilku lat pracy nad integracją w województwie pomorskim jasno pokazało, jak bardzo „rozlane” są kompetencje w obszarze integracji: część kompetencji, zwłaszcza związanych ze zdrowiem i bezpieczeństwem, zawieszonych jest na poziomie centralnym; część powiatowym, część gminnym, inne w dużej mierze w sektorze prywatnym (rynek pracy i najmu), w wielu przypadkach kompetencje się pokrywają. To wyzwanie obecne w każdym europejskim kraju, dlatego rekomendacje OECD kładą tak silny nacisk na zarządzanie wielopoziomowe i międzysektorowe. Rekomendacja SMI zakłada powołanie i koordynację zespołu w starostwach powiatowych.

Nauka języka to klucz do integracji – to fakt podkreślany we wszystkich podejściach i politykach integracyjnych, w tym m.in. w cytowanym wyżej unijnym *Planie działania na rzecz integracji obywateli państw trzecich* z 2016 roku. W SMI istotne jest, by w największej gminie każdego powiatu prowadzone były **kursy języka polskiego** dla dorosłych. Wiele kursów jest już na Pomorzu realizowanych; należy dążyć do standaryzacji samych kursów, podwyższania kompetencji lektorów i wsparcie ich materiałami dydaktycznymi, znalezienia mechanizmu finansowania kursów. SMI proponuje w pierwszej kolejności objęcie kursami rodziców/opiekunów dzieci szkolnych jako społeczności, która osiadła na Pomorzu i z którą należy wzmacniać komunikację.

Komunikacja z rodzicami dzieci szkolnych wesprze realizację kolejnego zadania, **przygotowania szkół**. Polskie szkoły od wielu lat mierzą

się z tym niełatwym zadaniem, wypracowane są podejścia budowania szkoły inkluzywnej, wrażliwej na różnorodne potrzeby swoich uczniów i uczennic. Doświadczenie migracyjne i związane z nim wyzwania edukacyjne i adaptacyjne to jedno z wielu zadań, z jakim mierzą się pomorskie szkoły. Rozumiejąc wielość tych wyzwań, celem zadania jest przygotowanie planu działania, dostarczającego wsparcia każdej pomorskiej szkole, w której uczą się dzieci/młodzież migrancka, w równomiernym i długofalowym podwyższaniu kompetencji w obszarze integracji. Zadanie będzie realizowane z zaangażowaniem instytucji edukacyjnych, regionalnych i ogólnopolskich, referatów oświaty itp.

Informacja dla imigrantów stanowi zadanie skomplikowane z uwagi na zawilość ustawy o cudzoziemcach i nieczęste postrzeganie imigrantów jako, po prostu, mieszkańców Pomorza. Wiele instytucji, do których przychodzi imigrant/ka, chciałoby ich „gdzieś odesłać”, nie czując się gotowymi do udzielenia informacji czy porady. Obawy – często uzasadnione – dotyczą niewystarczającej wiedzy prawnej lub trudności językowych. Jednocześnie „odsyłanie” nie jest strategią skuteczną i/lub długofalową, gdyż po pierwsze migrantów często nie ma dokąd odesłać; po drugie, jak pokazuje doświadczenie Gdańskiego Centrum Kontakt, mówimy o dużej liczbie osób, dla których Urząd Miejski staje się naturalnym miejscem poszukiwania informacji i pracownicy różnorodne usługi imigrantom już świadczą. Ponadto imigranci mają prawo być traktowani na równi z polskimi obywatelami w dostępie do usług, zwłaszcza publicznych. Unikanie tej odpowiedzialności stanowiłoby systemową dyskryminację cudzoziemców na Pomorzu.

Proponowane w SMI podejście, w duchu mainstreamingu, zakłada, że imigranci będą otrzymywać informację w urzędach gmin/biurach obsługi mieszkańców/punktach informacyjnych itp. Pracownicy tych urzędów powinni zostać przygotowani/przeszkoleni w obszarze wsparcia cudzoziemców, zapewne warto przetłumaczyć część dokumentów. Także sami imigranci/teki muszą się dowiedzieć, że urząd gminy jest miejscem, w którym mogą samodzielnie załatwić swoją sprawę, że urząd jest dla nich otwarty.

Ostatnim zadaniem w KROKU 1 jest **bezpieczeństwo**. To obszar najmniej dotąd zdefiniowany, ale niezbędny do zagospodarowania. Do wspólnej dyskusji jest kwestia dostarczenia imigrantom/kom pomocy prawnej w całym regionie, wsparcie w sytuacjach kryzysowych, przemocy w rodzinie, raportowanie wyzysku i przestępstw. Jak w przypadku innych zadań rozwiązań należy poszukiwać w oparciu o istniejące zasoby: funkcjonujące punkty pomocy prawnej, centra interwencji kryzysowej, współpracę z Zespołami Interdyscyplinarnymi ds. Przeciwdziałania Przemocy, wzmacnianiu współpracy z policją i organizacjami pozarządowymi, kampaniami antydyskryminacyjnymi itp.

Jak podkreśliłam wyżej, KROK 1 to minimum, od którego chcielibyśmy zacząć równomierne wdrażanie działań integracyjnych w całym regionie. To ważne dla opracowania mierzalnych celów i wskaźników integracji, dla przykładu:

- czy w każdym powiecie powstał zespół, czy jest reprezentatywny względem podejmowanej problematyki? Czy spotyka się regularnie, np. co kwartał?,
- czy w każdym powiecie realizowane są kursy języka polskiego? Ile osób w nich uczestniczy? Czy nauczyciele otrzymali właściwe przygotowanie?,
- w ilu szkołach w danym powiecie uczą się dzieci z doświadczeniem migracyjnym? Czy dyrektorzy mają dostęp do wiedzy i materiałów niezbędnych do budowania inkluzywnej/integrującej szkoły? Czy w powiecie są nauczyciele z kompetencją uczenia języka polskiego jako obcego?,
- czy każdy urząd gminy przygotował/wskazał osobę/y, która będzie obsługiwać imigrantów? Czy każdy urząd ma dostęp do przetłumaczonych dokumentów? Czy imigranci w danym powiecie dowiedzieli się o możliwości przyjscia do urzędu?,
- czy punkt pomocy prawnej obsługuje imigrantów? W jaki sposób mi-

granci są poinformowani o istnieniu punktu? Czy przedstawiciele/ki Policji, Zespołu Interdyscyplinarnego itp. są zaangażowani w prace zespołu powiatowego?.

KROK 2 zakłada następujące działania:

- **Doradztwo zawodowe i pośrednictwo pracy**

By imigranci/teki mogli osiedlać się na Pomorzu, jest im niezbędne określenie kompetencji, przygotowanie CV oraz bezpośredni, samodzielny dostęp do ofert pracy, tak by mogli długofalowo i w oparciu o zezwolenie na pracę podejmować zatrudnienie w regionie. Obecnie takie usługi nie są dla nich powszechnie dostępne, przez co również pracodawcy mają duży problem z rekrutacją pracowników.

- **Integracja przez kulturę**

Instytucje kultury to nie tylko miejsca potencjalnego nabywania przez imigrantów kompetencji kulturowych i obywatelskich, lecz również integracji ze społecznością lokalną. Metodologia, która będzie upowszechniana, to tzw. **4W**: cztery filary otwartości instytucji kultury, opierające się na: **współpracy** ze społecznością imigrantów, **włączaniu** jej w tworzenie działań, nadawanie społeczności i tematyce różnorodności/wielokulturowości **widoczności** oraz **wzmacnianie** społeczności (rozwój kompetencji, rzecznictwo itp.)³³.

- **Wsparcie w sytuacjach kryzysowych**

Wraz z osiedleniem się kilkudziesięciotysięcznej społeczności imigrantów na Pomorzu nieuchronnie stałym zjawiskiem staną się również sytuacje kryzysowe, związane m.in. z bezdomnością, uszkodzeniem migrantów wynikającym np. z pracy przymusowej czy przemocy w rodzinie. Wskazanie konkretnych rozwiązań, w tym wspólnych dla całego Pomorza (jak np. miejsce schronienia przy braku kwalifikacji imigranta do objęcia ustawą o pomocy społecznej), staje się coraz pilniejszą potrzebą – stanowiącą element szerszych działań związanych z bezpieczeństwem wskazanym w KROKU 1.

- **Podwyższanie kompetencji urzędników/czek**

By móc wdrażać SMI, niezbędne jest podwyższanie kompetencji kadr JST. Jest to zadanie, które powinno mieć stałe miejsce w planie działania zespołów powiatowych: stopniowe obejmowanie kolejnych osób/grup pracowników (ze specjalnym naciskiem na kadrę kierowniczą) różnych instytucji i organizacji szkoleniami. Plan szkoleniowy powinien być rozłożony na etapy budowania kompetencji z obszaru integracji i zarządzania różnorodnością, w tym poprzez e-learning, w perspektywie kilku lat.

- **Komunikacja społeczna/prewencja konfliktów**

Migracje są tematem mniej lub bardziej kontrowersyjnym. Nie ulega również wątpliwości, że migranci doświadczają mowy i aktów nienawiści czy dyskryminacji – jak pokazują ostatnie ataki na chińskich studentów na jednej z gdańskich uczelni, nawet środowisko akademickie nie jest tak bezpieczne, jak chcielibyśmy uważać. Dlatego, jak wskazuje OECD, na poziomie lokalnym należy nie tylko posiadać klarowną wizję i politykę integracyjną, ale również komunikować jej założenia w sposób przemyślany, który wzmacnia integrację i pokazuje imigrację jako zjawisko naturalne i korzystne, ale i związane z trudnościami, o których można otwarcie dyskutować.

KROK 3

- **Zatrudnienie asystentki edukacyjnej/komitet powitalny w szkołach**

Dzieci nowo przybyłe na Pomorze, nawet w dobrze przygotowanej do ich integracji szkole, niemal nic nie rozumieją w nowym środowisku. Dlatego wskazane jest zatrudnienie przez szkołę asystentki edukacyjnej oraz zaangażowanie polskich rodziców do włączenia w życie szkoły rodziców dzieci z doświadczeniem migracyjnym (np. poprzez formułę komitetów powitalnych, które będą testowane w Gdańsku). Asystentura to dodatkowy koszt dla samorządu, stąd na Pomorzu zatrudniona jest dotąd asystentka tylko w jednej szkole w Gdańsku, a planowane jest zatrudnienie kolejnych. W Gdańsku uczy się jednak większość uczniów migranckich z Pomorza, inne powiaty nie mierzą

się z takimi wyzwaniami i mogą poszukiwać wspólnych rozwiązań, w których np. jedna asystentka wspierałaby kilka szkół.

- **Przegląd usług publicznych i barier dostępu dla imigrantów**

Mainstreaming opiera się nie tylko na zniesieniu barier w korzystaniu przez imigrantów z usług bezpośrednich w urzędach (informacja, doradztwo zawodowe), ale również takim projektowaniu nowych usług, projektów i programów, które już w założeniach stają się bardziej otwarte i włączające dla imigrantów/ek. W ramach SMI powiaty zostaną zaproszone do analizy swoich działań i polityk pod kątem programowania ich inkluzywności.

- **Rozwój kompetencji Poradni Pedagogiczno-Psychologicznych (PPP)**

Do wzmacniania rozwoju edukacyjnego dzieci z doświadczeniem migracyjnym oraz kompetencji szkół niezbędna jest ścisła współpraca szkół z PPP. Diagnoza i wsparcie dziecka z doświadczeniem migracyjnym jest specyficzną kompetencją, wymagającą adekwatnych kulturowo narzędzi; niektóre PPP na Pomorzu już tę kompetencję zaczęły budować. W ramach SMI celem jest sytuacja, w której wszystkie PPP zaangażowane byłyby we wsparcie edukacyjnej ścieżki dzieci migranckich.

KROK 4

- **Znoszenie barier korzystania imigrantów/ek z usług publicznych (mainstreaming)**

Kontynuując działanie z KROKU 3 – przegląd usług publicznych i barier dostępu dla imigrantów – zespoły powiatowe zostaną zaproszone do usuwania barier dostępu do usług instytucjonalnych oraz takie planowanie polityk, programów, projektów itp., które gwarantować będzie równe traktowanie imigrantom/kom.

- **Bazy kwalifikacji i podnoszenie kwalifikacji**

Jedną z rekomendacji OECD dotyczącą rynku pracy stanowią tzw. bazy kwalifikacji imigrantów. To rozwiązanie, które ma pomóc regionowi/powiatom rozpoznać, jacy imigranci z jakimi kwalifikacja-

mi przebywają na jego terenie oraz dopasować te kwalifikacje do zapotrzebowania pracodawców. Celem jest kierowanie bezpośrednio do właściwego pracodawcy lub pomoc w podwyższeniu/zmianie kwalifikacji i następnie skierowanie do danego lokalnego przedsiębiorstwa. To działanie, które obecnie jest w dużej mierze realizowane przez agencje pracy tymczasowej. Docelowo korzystna dla wszystkich stron jest realizacja tego zadania przez podmioty publiczne i non-profit z uwagi na wyeliminowanie m.in. rotacji pracowników i motywowanie ich do inwestycji w kwalifikacje i trwałe/trwalsze związanie z konkretnym pracodawcą.

- **Analiza i wsparcie dostępu imigrantów do usług zdrowotnych**

Zdrowie, jak wspomniano wyżej, to obszar wyjątkowo złożony i w dużej mierze poza kompetencjami samorządów. Jednocześnie wiele aspektów podlega wpływowi samorządów, zarówno w dostępie do opieki szpitalnej, która pozostaje w dużej mierze w gestii regionalnej, jak i m.in. upowszechniania wiedzy o systemie ochrony zdrowia na Pomorzu i skuteczniejszego korzystania przez imigrantów/ek z ich uprawnień do świadczeń zdrowotnych, zwłaszcza w opiece podstawowej.

SMI to zbiór zadań opisanych w czterech krokach. KROK 1 stanowi „pakiet podstawowy”, do wdrożenia którego chcielibyśmy zaprosić wszystkie powiaty. Kolejne kroki/zadania nie wskazują na kolejność ich wykonania, są propozycją. Jeśli dany powiat jest gotowy rozpocząć przegląd polityk pod kątem mainstreamingu (KROK 2) lub zająć się kwestiami zdrowotnymi (KROK 4), ma pełną dowolność. Ważne by realizowane zadania były zapisane w planie działania lub innym dokumencie, który pozwoli na zobiektywizowany ogląd prac w metropolii. Strategia wdrażania SMI i jego monitoringu jest do uzgodnienia z licznymi podmiotami wiodącymi w tematyce migracyjnej, zarówno po stronie Urzędu Marszałkowskiego, OMGGs, Urzędu Wojewódzkiego i samorządów, jak również ważnych instytucji, m.in. Wojewódzkiego Urzędu Pracy i wszystkich PUP w Pomorskiem, Centrum Edukacji Nauczycieli, Agencji Rozwoju Pomorza, Gdańskiej Agencji Rozwoju Gospodarczego, organizacji pozarządowych świadczącymi usługi dla imigrantów/ek, środowisk imigrantów/ek i wielu innych.

4 kroki SMI

1

- powiatowy zespół ds. migracji
- kursy języka polskiego dla dorosłych
- przygotowanie szkół
- informacja dla imigrantów
- bezpieczeństwo

2

- doradztwo zawodowe i pośrednictwo pracy
- integracja przez kulturę
- wsparcie w sytuacjach kryzysowych
- podwyższanie kompetencji urzędników/czek
- komunikacja społeczna/prewencja konfliktów

3

- zatrudnienie asystentki edukacyjnej/ komitet powitalny w szkołach
- przegląd usług publicznych i barier dostępu dla imigrantów
- rozwój kompetencji Poradni Pedagogiczno-Psychologicznych (PPP)

4

- znoszenie barier korzystania imigrantów/ek z usług publicznych (mainstreaming)
- bazy kwalifikacji i podnoszenie kwalifikacji
- analiza i wsparcie dostępu imigrantów do usług zdrowotnych

Podsumowanie

W przewodniku przedstawiona została wiedza porządkująca szeroką tematykę integracji imigrantów. Prace nad wspólnymi europejskimi strategiami integracji prowadzone są od drugiej połowy lat 90. XX wieku. Od definicji teoretycznych przeszłam do definicji bardziej praktycznych, jak *Wspólne podstawowe zasady na rzecz integracji imigrantów*, wskazujących konkretne obszary integracji, m.in.: edukację (w tym językową), zatrudnienie, dostęp imigrantów do usług, integrację społeczną oraz mainstreaming integracji, czyli włączanie polityki integracyjnej we wszystkie ogólne polityki i mechanizmy świadczenia usług.

Rola władz lokalnych, jak wskazuje OECD, jest nieodzowna w integracji – to właśnie w społecznościach lokalnych pojawiają się imigranci/tki; zadaniem władz samorządowych jest sprawić, by stali się zintegrowaną częścią tych społeczności. Brak działań integracyjnych w ww. obszarach oraz stwarzania warunków do spotkań i poznania między społecznością osiadłą i nowoprzybyłymi prowadzi do „gett”, o które często pytają urzędnicy w czasie szkoleń³⁴. Dużo niepokoju towarzyszy również zjawisku „narzucania nam cudzej kultury” – coraz częściej słychać, że w danym przedsiębiorstwie „nie da się pracować, bo Ukraińców jest więcej niż Polaków”. Zarządzanie migracjami, poprzez politykę integracyjną, jest niezbędne do tego, by za kilka-kilkanaście lat Pomorze było dobrym miejscem do życia dla wszystkich, bez narosłych konfliktów narodowościowych, z imigrantami, którzy traktowani są jak zwykli mieszkańcy Pomorza i tak też się czują. Odwołując się do teorii Agera i Strang, to ważne, by zachodziła integracja identyfikacyjna: imigranci widzieli siebie jako członków wspólnoty, za którą biorą odpowiedzialność i angażują się na jej rzecz.

Opierając się na szeregu wytycznych oraz dobrych praktyk z Europy oraz czerpiąc z doświadczeń kilku lat prac nad gdańskim Modelem Integracji Imigrantów, z ramienia Komisji Społeczno-Gospodarczej OMGGS zaproponowany został Standard Minimum w Integracji (SMI). Jest on ujęty w czterech krokach, do których przypisanych jest kilka zadań. Realizują one rekomendacje OECD, m.in. dotyczące:

- potrzeby wielopoziomowego zarządzania i tworzenia spójnych lokalnych strategii integracyjnych ([zespoły powiatowe, KROK 1](#))
- planowania długofalowego, w którym imigranci otrzymują wsparcie skoncentrowane na zatrudnieniu i dopasowaniu/podwyższeniu kwalifikacji i edukacji językowej ([doradztwo zawodowe, KROK 2, kursy językowe, KROK 1](#))
- tworzenia strategii edukacyjnych, w których m.in. szkoły powinny mieć programy wsparcia dzieci z doświadczeniem migracyjnym ([przygotowanie szkół, KROK 1](#))
- tworzenia przestrzeni spotkań, inwestycja w publiczne przestrzenie spotkań: instytucje kultury, biblioteki i in. ([integracja przez kulturę, KROK 2](#))
- wzmacniania kompetencji urzędników w świadczeniu usług równej jakości i realizacja usług dla imigrantów wewnątrz istniejących systemów świadczenia usług dla wszystkich mieszkańców ([informacja dla imigrantów, KROK 1](#))

Jak pisałam wyżej, integracja jest pojęciem kontekstowym – geograficznie i czasowo. Gdańsk i śp. prezydent Paweł Adamowicz, który dał zielone światło dla systemowej integracji imigrantów w Gdańsku, był w UE chwalony i nagradzany za Model Integracji. Jednocześnie, w bliższej współpracy z ekspertami z różnych instytucji unijnych, pojawiała się wątpliwość dotycząca tego, dlaczego budując nowe polityki, mówimy wciąż o integracji, kiedy Europa posługuje się raczej terminem inkluzji. Tłumacząc bardzo krótko to podejście: integracja oznacza, że „ktoś integruje kogoś”, implikuje nierówne stosunki i pewien paternalizm; inkluzja oznacza z kolei

uznanie wykluczeń jako zjawiska systemowego i strukturalnego oraz potrzebę ich redukcji bez wskazywania „kto ma się integrować z kim”. Jest w tym podejściu pewna słuszność: nie da się ukryć, że na różnych spotkaniach dotyczących integracji słyszymy o imigrantach, że „nie chcą się integrować”, „trzymają ze swoimi”, „nie są zainteresowani kulturą” itd. W podejściu inkluzywnym najpierw zadajemy pytania systemowe: Czy imigrantom dostarczane są możliwości integracyjne? Czy mają gdzie poznać Polaków, by nie „trzymać ze swoimi”? Czy mają dostęp do informacji o lokalnym życiu kulturalnym, by móc z niego skorzystać? To ważne, by skutków braku integracji nie mylić z ich przyczynami.

Jednocześnie, zarządzanie migracją to dla Polski i dla Pomorza temat dość nowy. Mówiąc o integracji, mamy w tyle głowy podejście inkluzywne: przypisujemy odpowiedzialność za integrację władzom samorządowym i działaniom systemowym. Różnorodność ludzi zaczyna generalnie odgrywać coraz większą rolę w zarządzaniu instytucjami i usługami. Szkoła powinna być miejscem inkluzji, a nie tylko „doganiania” przez dziecko z doświadczeniem migracyjnym ucznia polskiego – z założenia lepszego, bo bezproblemowego. Szkoła przygotowana do wsparcia rozwoju dziecka migranckiego to szkoła bardziej kompetentna i wrażliwsza, która staje się lepsza dla wszystkich: dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami, niechodzących na religię, nienormatywnej tożsamości, o niskim statusie materialnym. Naczelną zasadą, zapisaną w KROKU 3 i 4 jest mainstreaming, podejście, które zakłada prawo do równego traktowania, a nie pozostawianie kwestii równego dostępu imigrantów do usług publicznych indywidualnej życzliwości urzędnika i jego osobistemu zaangażowaniu. Pomorze ma szczęście do takich urzędników i urzędniczek, poznałam ich bardzo wielu/e, w każdym z powiatów. Jestem zachwycona ich postawami, troską i szacunkiem do imigrantów. Jednocześnie to oni są najbardziej zmęczeni i przytłoczeni pomocą imigrantom, gdyż brak wspólnej strategii i standaryzacji działań integracyjnych sprawia, że cały ciężar wsparcia spada na barki pojedynczej osoby w danym urzędzie. Mam nadzieję, że konsultacje SMI i w konsekwencji jego przyjęcie w metropolii i całym województwie zbuduje bazowe warunki do integracji i osiedlenia imigrantów na Pomorzu oraz będzie wsparciem dla samorządów, urzędników i wszystkich zaangażowanych podmiotów.

Przypisy

- 1 Dane Pomorskiego Obserwatorium Rynku Pracy.
- 2 Zezwolenia wskazują na cudzoziemców, którzy przebywają na Pomorzu w sposób stały, nierotacyjny (180 dni w roku, jak w przypadku procedury uproszczonej obejmującej obywateli Rosji, Ukrainy, Białorusi, Armenii, Gruzji, Mołdawii).
- 3 Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.
- 4 Dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.
- 5 Najnowsze dostępne dane Systemu Informacji Oświatowej z 26 września 2019 są niepełne: mówią o 1050 uczniów uczących się w szkołach Trójmiasta oraz 1682 uczniach w szkołach całego Pomorza. Dane zostały zebrane jednak z jedynie ok. jednej trzeciej pomorskich szkół. Oprócz 1682 uczniów bez obywatelstwa polskiego, w pomorskich szkołach uczy się 577 dzieci powracających do kraju, tzw. reemigrantów.
- 6 *Obywatele Ukrainy na pomorskim rynku pracy*, Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy 2017, https://epsz.zielonalinia.gov.pl/documents/32323/1986247/PRAC_2017+_Obywatele+Ukrainy+na+pomorskim+rynku+pracy.pdf (dostęp 9.02.2020).
- 7 Projekt Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030, dokument roboczy opracowany przez Departament Rozwoju Regionalnego I Przestrzennego UWMP.
- 8 A. Ager, A. Strang, Understanding Integration: A Conceptual Framework, „Journal of Refugee Studies”, Volume 21, Issue 2, June 2008, s. 166–191.
- 9 H. Esser, *Migration, Language and Integration*, Berlin 2006, <https://bibliothek.wzb.eu/pdf/2006/iv06-akibilanz4b.pdf> (dostęp: 9.02.2020).
- 10 H. Esser, *Migration, Language and Integration*, Berlin 2006, <https://bibliothek.wzb.eu/pdf/2006/iv06-akibilanz4b.pdf> (dostęp: 9.02.2020).
- 11 Wg: Penninx, R. 1990; Barrett i Duffy, 2007, Chiswick, 1978, za: niepublikowany komentarz prof. P. Kaczmarczyka do Pomorskiego Przewodnika po Integracji.
- 12 Wg: Penninx, R. 1990; Barrett i Duffy, 2007, Chiswick, 1978, za: niepublikowany komentarz prof. P. Kaczmarczyka do Pomorskiego Przewodnika po Integracji.
- 13 Wg: Penninx, R. 1990; Barrett i Duffy, 2007, Chiswick, 1978, za: niepublikowany komentarz prof. P. Kaczmarczyka do Pomorskiego Przewodnika po Integracji.
- 14 <https://bezprawnik.pl/ukrainiec-porzucony-w-lesie/>.
- 15 https://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.html.
- 16 <https://ec.europa.eu/futurium/en/inclusion-of-migrants-and-refugees> (dostęp 18.02.2020)
- 17 Z uwagi np. na złożoność zarządzania kwestiami zdrowotnymi i np. silnie prywatny rynek najmu mieszkań, pozostający poza wpływem władz samorządowych.
- 18 *The need for a territorial approach to migrant integration: the role of local authorities*, <http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/OECD-migration-local-factsheet.pdf> (dostęp 18.02.2020).
- 19 <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/eu-zaragoza-integration-indicators-italy?lang=de> (dostęp 18.02.2020).

- 20 Wymiary te przedstawione są w klasyfikacji H. Essera na stronie 4 przewodnika.
- 21 Eurostat: Migrant Integration. 2017 edition, Luxembourg (Publications Office of the European Union), : <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/8787947/KS-05-17-100-EN-N.pdf/f6c45af2-6c4f-4ca0-b547-d25e6ef9c359> (dostęp 9.02.2020).
- 22 Stadt Wien: Monitoring Integration – Diversität 2013 – 2016
<http://www.urbaninnovation.at/tools/uploads/4.WienerIntegrationsDiversitaetsmonitor.pdf> (dostęp 9.02.2020).
- 23 Dz.U. z 2010 r., Nr 254, poz. 1700.
- 24 <https://poradnik.interwencjaprawna.pl/dyskryminacja/> (dostęp 18.02.2020).
- 25 <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/gdanskie-centrum-rownego-traktowania-w-rocznicze-uchwalenia-model,a,149393> (dostęp 18.02.2020).
- 26 <https://www.gdansk.pl/migracje/model-integracji-imigrantow,a,61064> (dostęp 18.02.2020).
- 27 Aktualne dane dotyczące liczby dzieci z doświadczeniem migracyjnym przedstawione są we Wstępie przewodnika.
- 28 *Roadmap for the Development of a Policy for Migrants' Integration in Georgia*, ICMPD, 2019.
- 29 Skala rozwoju wrażliwości międzykulturowej DMIS stworzona w 1984 przez dr Milтона Benneta <https://www.idrinstitute.org/dmis/> (dostęp 18.02.2020).
- 30 Mowa o gdańskim Centrum Wsparcia Imigrantów i Imigrantek, sopockim Centrum Wsparcia i Integracji Imigrantów, bytowskiej Fundacji Rozwoju Lokalnego Parasol oraz Fundacji Port ze Słupska.
- 31 W Gdańsku, Gdyni, Słupsku, Kartuzach, Chojnicach i Starogardzie Gdańskim.
- 32 Ważną inspirację co do takiego kierunku SMI pełni również publikacja *Mainstreaming Integration Governance. New trends in migrants integration policies in Europe*, P.W.A Scholten, I van Breugel, Palgrave Macmillan, 2018.
- 33 *Biblioteka miejscem spotkań wielu kultur*, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, 2014, http://www.wpek.pl/pi/100153_1.pdf (dostęp: 18.02.2020).
- 34 Urzędnicy pytają m.in, czy Model Integracji Imigrantów został zbudowany w oparciu o doświadczenia europejskie i czy wiemy, co zrobić, by na Pomorzu nie było „imigranckich gett”. Szkolenia w Gdańsku prowadzone są jako element wdrażania Modelu na rzecz Równego Traktowania (rekommendacja 89); szkolenia na Pomorzu realizowane są w ramach projektów Urzędu Marszałkowskiego „Podwyższanie kompetencji urzędników JST w zakresie integracji imigrantów” od 2018 roku.